

NEKOLIKO PRIMJERA O POSTOJANJU FEUDA U ZADARSKOJ KOPNENOJ REGIJI IZA 1409. GODINE

(Prilog razvoju feudalizma u Dalmaciji tokom 15. stoljeća)*

STJEPAN ANTOLJAK

1.

Iako ima dovoljno arhivske građe koja se odnosi na gospodarsko-društvene prilike u zadarskoj kopnenoj regiji 15. stoljeća, i danas su ostale nerazjašnjene neke stvari, pa tako i pitanje postojanja nekoliko vrsti feudā u tom predjelu iza 1409. godine.

I suviše je dobro poznato kako su Mlečani sklopili kupoprodajni ugovor s dotadašnjim ugarsko-hrvatskim kraljem Ladislavom Napuljskim, koji im je 9. VII 1409. za 100.000 dukata prodao »civitate[m] Jadre de partibus Dalmatie cum fortaliti[o] sive castro eiusdem eiusque pertinentiis et districtu, insulis, castris, sive villis pertinetiarum eiusdem, cum et sub specificatione et nominatione castri Novigradus et insule Pagi et aliorum de districtu ipsius, nec non terram Laverani cum fortaliti[o] et castro ipsius eiusdem provincie (S. A.)...« i sva svoja prava »... in super tota Dalmatia predicta, terris, castris, locis, fortilitiis, hominibus, vassalis, feudis, feudatariis (S. A.), iuribus, iurisdictionibus et pertinentiis suis omnibus dictarum civitatis Jadre, Laverani, castri Novigradus, insule Pagi...«¹

Iz toga ugovora se jasno vidi da su Veneciji sada uz ostalo pripali i oni feudi, koji su se nalazili u zadarskom distriktu, čiji se naziv (»districtus Jadre«) pojavljuje tek u 12. stoljeću. Ovo distriktualno područje proširilo se izvan gradskih zidina i na zadarski otočni arhipelag kao i na kopneno zaleđe.

U prvoj polovici 14. stoljeća granice zadarskog distrikta se proširuju na štetu lučke i sidraške župe, a tako su ostale i u drugoj polovici toga stoljeća. Kada je Zadar bio onom kupoprodajom izravno

* O feudima u zadarskoj okolici tokom toga stoljeća i dalje uopće ne piše ništa B. Grafenauer (*Enciklopedija Jugoslavije*, 3, Zagreb, 1958, 306), a tako dosada ni drugi iza njega.

¹ S. Ljubić, *Istine o odnošajih između južnoga Slavenstva i mletačke republike*, V, MSHSM V, Zagreb, 1875, 181.

izručen Mletačkoj Republici, zadarska komuna postaje redovna administrativna jedinica mletačke Dalmacije, a pod zadarsko područje u prvoj polovici 15. st. potpade uz područje zadarskog distrikta i teritorij² koji je spadao u nadležnost kaštela u Novigradu i Vrani.³

2.

U Zadarskom statutu od 1305. godine, koji je štampan u Veneciji 1564, postoji posebno poglavlje o feudima i te statutarne odredbe su važile i u 16. kao i daljnjim stoljećima.

Po tomu poglavlju (89), ako je zadarska komuna nekoj osobi davala kuću, vinograde, zemlju ili neke posjede u feud, ta ličnost ih nije smjela darivati, prodati, otuđiti ili za dušu namijeniti, nego ili svojim nasljednicima među živima po oporuci ustupiti ili ostaviti u nasljeđe. Nasljednici pak nisu mogli na druge prenijeti navedene posjede i bili su obavezni da se u roku od mjesec dana poslije smrti svoga oca pojave pred knezom i njegovom kurijom da im dokažu svoje pravo, koje je njihov otac dobio od zadarske komune glede navedenih posjeda. Na to je knez bio dužan da pred sucima kurije iznova ove nasljednike investira u ono isto pravo koje je imao preminuli, a koji je nekoć te posjede od komune držao. Iza toga su ti nasljednici bili dužni da polože zakletvu vjernosti pred knezom i pred njegovom kurijom, koji su predstavljali zadarsku komunu. Onda se je po običajima izdavala javna isprava, čiji se je sadržaj od riječi do riječi upisivao u notarsku knjigu, pohranjenu u kancelariji zadarske komune, da se ondje čuva na vječnu uspomenu. Nasljednicima su se u ovom slučaju smatrali oni koji su pokojnom posjedniku pripadali po uzlaznoj ili silaznoj liniji, osim ako možda nije drugačije sadržano u povelji ili se je na drugi način odredilo. Tada, naime, ugovor u priloženoj povelji između zadarske komune s jedne strane i pokojnika s druge treba u cijelosti poštivati. Ali, ako taj isti posjednik ne bi imao nasljednika, tada bi taj posjed trebalo vratiti komuni, od koje je i potekao.⁴

² Po Fr. Dalfnicu o. 1671. zadarski politički distrikt su sačinjavali: Nin, Novigrad, Biograd (općina i okolica), a zadarsku političku komunu: Zadar, Arbanasi (današnji; S. A.), Bibinje, Bokanjac, Diklo, Kožino, Petrcane i Sukošan (Fr. Dalfnico, *Le delineaioni della Dalmazia nel 1671*, Tabularium II/2, Zadar, 1902, 90).

³ I. Beuc, »Statut zadarske komune iz 1305. godine«, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, II, Rijeka, 1954, 522, 536, 538, 539, 521, 539.

⁴ »... De feudis. Titulus iste continit vnum capitulum, quod quicumque accepit possessiones in feudum (S. A.) à Comuni, non possit eas alienare, sed suis haeredibus relinquere in vltima voluntate, et de fide facienda Comuni per haeredes.

Cap. LXXXIX

Cum possessiones quae sunt Comuni Jadrae per quorundam priuatorum hominum occupationem clandestinam damnabiliter inuaduntur ipsa Comunitate carente super hjs legitimo defensore, uolentes ipsorum malicijs quanta possumus industria obulare pre-

Dakle, u sadržaju ovoga statuta ne govori se ni jednom riječi i o nazivu »feudatarius«, već tako to stoji u njegovu indexu, koji je izrađen u 16. st.⁵ Ali zato u zadarskom katastiku⁶ iz 15. stoljeća postoji izraz »*possessum pheudi*«⁷ (S. A.) za posjed u blizini vranske tvrđave kao i tzv. »*suprascripta pheuda*« (ovdje znači: feudalna podavanja; S. A.) na području novigradskog kastruma, dok »feudatarius« ili »feudatarii Vrane iz 13. II. 1475. Taj isti naziv »feudatarius« upotrebljava se u istom katastiku i 1451. u vezi posjedâ u selima okoliše tvrđave Novigrada.⁸

senti statuto (S. A.) *decreuimus ordinandum, quod quicunque; à Comuni Jadrae domum, vineam, terram aut possessiones aliquas in feudum accepit* (S. A.) non possit eas alii donare, uendere, alienare, seu per anima iudicare, sed suis haeredibus possit ipsas inter uiuos concedere, ac relinquere in ultima uoluntate, qui haeredes in omnibus et per omnia ad similia teneantur, nec possint in allos transmittere res praedictas, et teneantur ipsi haeredes infra mensem post mortem patris eorum comparere coram Domino Comite, et eius Curia, et ipsis facere plenam fidem de omni iure, quod habebat pater eorum à Comuni Jadrae in possessionibus saepe dictis, quo facto dominus Comes coram iudicibus Curiae teneatur de nouo ipsos haeredes, et debeat *inuestire de eodem, et in eodem iure, quod habebat defunctus, qui olim ipsos possessines à Comuni tenebat* (S. A.), et ipsi haeredes teneantur *iurare fidelitatem Domino Comiti* (S. A.), qui pro tempore fuerit, et *eius Curiae* (S. A.) recipienti nomine et uice Communis Jadrae, secundum consuetudines actenus obseruatam, de quibus omnibus fiat *publicum instrumentum* (S. A.), cuius series instrumenti, seu tenor de uerbo ad uerbum seriatim ponatur in uno *quaterno* (S. A.) collocato in *Cancellaria Communis Jadrae* (S. A.), ut ibidem ad perpetuam rei memoriam conseruetur, ne ipse possessiones ualeant in posterum per aliquos clandestine occupari, er occupatas damnaliter debineri. Haeredes autem in hoc casu illos intellegi uolumus, et haberi, qui ipsi quondam *possessori* (S. A.) defuncto atinebant per lineam ascendentem, uel descendentem, usque; in infinitum, nisi fortè in instrumento antiquae concessionis aliud contineatur, seu aliter declaretur. Tunc enim *pactum* (S. A.) in instrumentum appositum inter Comune Jadrae ex una parte, et defunctum ex altera debet integraliter obseruari. Verum si iste etiam possessor non habuerit aliquos haeredes, tunc illa *possessio* (S. A.) redeat ad Comune à quo dicitur originem habuisse. . . . (Statuta Jadertina cum omnibus informationibus in hunc usque diem factis, Venetiis, 1564, 57, 57'.)

⁵ »de feudis.

Possessiones date in feudum à Comuni non possunt uendi, nec donari, sed suis *haeredibus feudatarijs* (S. A.) inter uiuos dare et instrumento relinquere possit

lib. III cap. 89 57

Feudatarius Communis (S. A.) infra mensem post mortem patris *coram curia docere* debet de iure feudi

lib. III cap. 89 57

Feudatarius fidelitatem iurare cogatur.

lib. III cap. 89 57''

(Statuta Jadertina . . . , index na početku knjige.)

⁶ Barada za taj katastik čak piše da je to »popis feuda, koji je Venecija preuzela kupovinom Zadra i prava na ostalu Dalmaciju 1409.« i da se »tu radi o prastarim hrvatskim feudima kao onom Vrane. . .« (M. Barada, *Hrvatski vlasteoski feudalizam po Vinodolskom zakonu*, Djela JAZU 44, Zagreb, 1952, 48). U samom pak ovom katastiku stoji ovakav naslov: »Catastico de stabili che dopo la dedizione (S. A.) possedeua la serenissima signoria di Venetia in Zara, o sul suo distretto« (S. Antoljak, »Zadarski katastik 15. stoljeća«, *Starine JAZU*, 42, Zagreb, 1949, 374), što znači da je to katastik nekretnina koje je Venecija posjedovala poslije predaje (Dalmacije).

⁷ Još 1953. I. Grgić iznosi da Zadarski katastik »ne registrira ni jedan feud i ni jedan feudalno-agrarni odnos na zadarskom gradskom području« dok »u popisu vranskih dobara, naprotiv, imamo u Katastiku posebnu rubriku feuda i lenara« (ig., Stjepan

Prema tome mi se početkom i tokom 15. st. susrećemo i dalje s izrazom »feud«, a onda i s njegovim nosiocima, nazvanim »feudatari«, o čijem zvanju, dužnostima i obavezama postoje razna mišljenja.

Nas u prvom redu zanima kada i gdje se feud ili feudi javljaju u zadarskoj okolici tokom 15. st. i kakve su oni vrsti u ovom istom stoljeću, na koji ćemo se vremenski period morati ovdje uglavnom ograničiti.

To su ponajprije feudi na koje je Venecija dobila pravo kupoprodajnim ugovorom od 1409. godine, a u sklopu su bliže ili dalje kopnene okolice Zadra. Dakle, to su u prvom redu feudalna dobra, među kojima se ističu posjedi zadarske komune kao i pojedinih zadarskih samostana. Zatim slijede posjedi zadarskih plemića i hrvatskih plemića, koji su stanovali izvan zidina Zadra, te sva ona dobra i imanja u zadarskom, ninskom, vranskom i novigradskom distriktu, koji su izravno potpali pod Mletačku Republiku.

Tako se u prvom redu već iz Zadarskog statuta od 1305. očito vidi da je navedena komuna davala u feud kuće, vinograde, zemlje i slično,⁸ te imala svoja sela,¹⁰ a i svoje feudatate.¹¹

Inače još 16. XII 1409. znamo za »beneficium« opata Sv. Krševana u Zadru,¹² dok iz spisa zadarskog notara S. Damianija vidimo da je samostan sv. Dimitrija u tom istom gradu bio gospodar jednog dijela sela Bokanjca.¹³ Rogovski pak samostan je i u to doba imao svoje znatne posjede u Rogovu, Vrbici, Bubnjanima i Gorici, a imao je zemljišta i u drugim predjelima okolice Zadra.¹⁴ God. 1459. saznajemo da su selo Kamenjani vlasništvo ženskog samostana sv. Nikole u Zadru.¹⁵

Još brojniji su feudi zadarskih plemića, koji uz zemlje imaju u svome posjedu i cijela sela. Tako npr. Guido de Matafaris uz pristanak Venecije (1409) dobiva na uživanje Novigrad, koji mu je darovao

Antoljak, Zadarski katastik 15. stoljeća, »Starine« knj. 42, Zagreb, 1950, *Zadarska revija*, II/1953, 220, 221). God. 1956. pak Grgić utvrđuje kao činjenicu »da u Prandinovom katastiku nema upisanog ni jednog feuda u starom zadarskom distriktu« i smatra da je »pojam feuda« ondje »degeneriran« (ig., Dr. Ivan Beuc; Statut zadarske komune iz 1305. godine u »Vjesniku državnog arhiva u Rijeci« Sv. II, Rijeka 1954, *Zadarska revija*, V/1956, 298, 297).

⁸ S. Antoljak, »Zadarski katastik«... , 392, 394, 392, 394.

⁹ *Statuta Jadertina*... , 57.

¹⁰ Historijski arhiv u Zadru (HAZ) Spisi zadarskog notara (SZN) Articusius de Rivignano (1383—1416) b. V, f. 1—8, VII 1397.

¹¹ HAZ — Ducali e terminazioni II (1458—1487), 18—29. IV. 1458. — Nota.

¹² S. Ljubić, o. c., VI, MSHSM IX, Zagreb, 1978, 46.

¹³ T. Raukar, »Ekonomski odnosi na posjedima rogovskog samostana u XV i XVI stoljeću«, *Historijski zbornik (HZ)* XXIII—XXIV, Zagreb, 1970—71, 248.

¹⁴ T. Raukar, o. c., HZ, XXIII—XXIV, 217, 218, 222.

¹⁵ HAZ — Spisi plemićke porodice de Ponte I—1459 (kopija).

ugarsko-hrvatski kralj Ladislav. God. 1409. Guido među prvima zadarskim plemićima dobiva i mletačko građansko pravo,¹⁶ a 1410. Zemunik.¹⁷ Njegov pak brat Ludovik je posjedovao Visočane.¹⁸

Jakov pak Ljubavac, zadarski plemić, odan Veneciji, na želju zadarskog kneza zamjenjuje 1434. svoje selo Grivnu (Griffno) »in districtu Nouigradi« za selo Krbavac lug, koji su mu za uzvrat dali krbavski knezovi.¹⁹ Simon de Zadulinis²⁰ ima u svome posjedu selo Blasovčinu, dok Pavao de Georgiis²¹ selo Artikovo (1434) zajedno sa zemljama u Murvici, a Filip de Fera selo Račice.²² No već 1448. saznajemo da tada Artikovo selo pripada ser Georgiusu, članu porodice Grubogna.²³ Godinu dana zatim (18. I 1449) ser Jakov pok. Elije, ninski plemić, jedan od nasljednika pok. ser Georgiusa de Grubogna, prodaje ser Pavlu de Georgiis Artikovo selo sa zemljama u Velikoj i Maloj Murvici.²⁴

God. 1425. spominju se »ville Stupich e Bigliane«,²⁵ koje su pripadale porodici »Nosdrogna«,²⁶ dok 1433. imenuje se kao posjed (possessionem) zadarskog plemića Filipa »de Raducho«;²⁷ »Zara vecchia«, koju je uz ostala svoja dobra bio primoran da ponudi na prodaju.²⁸

U periodu iza 1409. tj. u 15. st. nailazimo u okolici grada Zadra na posjede i zemlje koje su imali u svojoj vlasti pojedini članovi onih »plemića 12 plemena kraljevine Hrvatske«. Tako su Šubići

¹⁶ Iz tzv. zlatne bule od 5. IX 1409. vidi se da plemić Guido de Matafaris spada među vjerne pristaše Venecije, kojoj je položio zakletvu vjernosti (S. Ljubić, o. c., VI, 11, 12).

¹⁷ 1397. navodi se da je Zemunik »cum suis iuribus et pertinentiis« bio »uilla ciuitatis Jadræ...« (HAZ — SZN Articulus de Rivignano b. V, f. I—8. VII. 1397.). 29. III 1410. je Guidu de Matafarisu za njegova života, kao i njegovim nasljednicima, mletačka vlada odredila da mu ostane »castrum Novigradus« i da mu se dade »villa districtus Jadræ vocata Zelmanic, et omnes fructus, redditus et proventus ipsius ville ad habendum. et usufructundum...« (S. Ljubić, o. c., VI, 70).

¹⁸ S. Antoljak, o. c., 417, bilj. 275.

¹⁹ HAZ — Ducali e terminazioni I (1409—1457), 52—8. III. 1434; S. Ljubić, o. c., IX, MSHSM XXI, Zagreb, 1890, 66.

²⁰ I on je poput Guida de Matafarisa bio odan Mletačkoj Republici (S. Ljubić, o. c., VI, 11, 12).

²¹ I on je među već navedenim zadarskim plemićima bio ubrojen u vjerne pristaše Serenissime (S. Ljubić, o. c., VI, 11, 12).

²² HAZ — Arhiv nekadašnjeg samostana sv. Nikole II/59/1-1434.; SZN Theodorus de Prandino (1403—1441) b. I, f. I, 8a, 9—26. III. 1411.; SZN Nicolaus q. Benedicti (1433—1469) b. I, f. I/13—18. I. 1449—b. II, f. I—21. X. 1462.

²³ HAZ—SZN Nicolaus q. Benedicti b. I, f. I/12, 16—30. XII. 1448.

²⁴ HAZ — SZN Nicolaus q. Benedicti b. I, f. I/13.

²⁵ Ser Simon de Nosdrogna, član zadarske plemićke porodice, imao je uz posjed u ovom selu još imanja i u Miljaci, Cerincima, Draganićima, Praskviću i Grabovčanima (HAZ — Arhiv nekadašnjeg samostana sv. Krševana, XIX, br. 22, XVII, br. 26—1432).

²⁶ S. Antoljak, o. c., 415, bilj. 249.

²⁷ Član plemićke porodice de Raduchis Jakov također je u ovoj buli bio ubrojen među vjerne i odane pristaše Mletačke Republike (S. Ljubić, o. c., VI, 11, 12).

²⁸ S. Ljubić, o. c., IX, 61—13. X. 1433.

početkom navedenoga stoljeća imali posjede u cijeloj lučkoj župi i ostrovičkom distriktu, dok sredinom 15. st. njihovi se posjedi svode samo na gornjolučku župu. Neki pak posjednici ovoga plemena bili su ne samo stanovnici nego i građani Zadra,²⁹ a tako i još neki pripadnici onih »plemića 12 plemena...« Krbavski knezovi³⁰ iz roda Gusića posjeduju u istom stoljeću dobiveno zamjenom selo Grivnu, te utvrđeni grad Kličevac, Obrovac i Ceranje, a imaju i neke zemlje u Papračanima i Trnovu »in districtu Jadre«. Ostala plemena izvan ove plemenske organizacije »plemića 12 plemena kraljevine Hrvatske« posjeduju također brojne zemlje u zadarskoj okolici.³¹ Tako saznajemo po dokumentima iz 1483. da su sela »Praticeuchii et Sperquillauici« pripadali ninskoj plemićkoj porodici Pritičević ili »de Priticiis« i da su se ta mjesta nalazila u današnjoj Pridrazi kod Novigrada.³²

Uz to je Venecija, kada je postala gospodar i onoga područja gdje su živjela većim dijelom navedena plemena, pridržala »ne samo hrvatsko uređenje nego i privatno pravo«, kako piše F. Šišić. Čak još u rujnu 1409. mletačka uprava donosi odluku da krbavski knezovi i ostali baruni iz okolice Novigrada mogu i dalje imati svoja sela i posjede pod novigradskom tvrđavom, dok se ne donese drugo rješenje. Povrh svega toga je mletačka vlada odobravala knezu Ivanu Krbavskom da može kupovati posjede i sela na teritoriju koji je pod zadarskom jurisdikcijom, te je pazila preko svoga rektora u Zadru da se Ivanovi kmetovi ne uznemiruju i da se s njima postupa prema običajima sačuvanim od starine.³³ Nadalje, i u zadarskoj okolici je, po Baradi, vrijedilo tada isto plemićko imovno i nasljedno pravo.³⁴ Drugim riječima, u zadarskoj regiji, koja je bila pod mletačkom vlašću, postojala su i dalje plemenska i obiteljsko-očinska dobra ili posjedi hrvatskih plemića kao i posjedi pripadnika »plemića 12 ple-

²⁹ Iz onoga pisma podbana Mihajla Živkovića od Prozora (Knin, 5. XI. 1459), u kome odgovara zadarskom »načelniku« u vezi s objašnjenjem baštinskog prava hrvatskih plemića, uopće se ne vidi, kako to hoće Šišić »da potomci hrvatskih plemića po dalm. gradovima nijesu imali prava na hrvatsku baštinu, ako bi ti gradovi došli pod mletačku ili uopće stranu vlast« (F. Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije*, I/1, Zagreb, 1914, 494, 495 i bilj. 1).

³⁰ Ovi knezovi Like i Krbave dobili su u feud kneževinu Posedarsku s istoimenom vilom i kaštelom u feud od kralja Andrije 1209. Poslije pada ovih predjela pod Veneciju ta je porodica primljena pod okrilje mletačke vlasti sa svima svojim naslovima, pravima i posjedima, među kojima je bio i ovaj feud. (HAZ — Ostavština I. Grgića VI / 7 — Spisi Lantana — Mišljenje jednog pravника o karakteru posedarskog feuda — II pol. 18. st. — Prepisano pisačom mašinom.)

³¹ S. Antoljak, »Izumiranje i nestanak hrvatskog plemstva u okolici Zadra«, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 9/1962, 76—81, 84, 85, 98—100, 89—92, 101—103.

³² S. Antoljak, »Zadarski katastik...«, 415, bilj. 249.

³³ S. Antoljak, »Izumiranje...«, 107.

³⁴ M. Barada, *Hrvatski vlasteoski feudalizam...*, 36, 37, 40.

mena kraljevine Hrvatske«, na koje su se primjenjivali ustaljeni običaji³⁵ kraljevine Hrvatske.³⁶

Dobra koja su 1409. potpala izravno pod Mletačku Republiku ili pripala zadarskoj komori, bila su konfiscirani posjedi nekadašnjeg zadarskog građanina i plemića Filipa de Georgiisa kao što su: Krba-vac lug i zemlje i vinogradi blizu toga sela. Zatim u ninskom distriktu posjed zvan Vir, te pasišta i oranice naokolo grada Nina. Posjedi koji pripadahu tvrđavi Vrani bili su: selo Hrašćani, Tinj, »Sablagna«, »Blagnane«, Skorobić, Boiska, Malinavas (».almavas«) i oranice u predjelu ove tvrđave kao i u Poškaljini.

U novigradskom distriktu su pripadali posjedi: selo Dolac, Cericini, Kašić, Paprečane, Trnovo, Domagovci, Pritičević, Stupić, Koprulje, te izvjesna pasišta i vinogradi.

U Ljubačkom distriktu pod tvrđavu Ljubač potpadale su sve obradive zemlje i vinogradi kao i pasišta, tj. nekadašnji posjedi zadarskih plemića Guida i Ludovika de Matafarisa, poslije čije smrti su izručeni Mletačkoj Republici.³⁷

3.

Ovo je samo letimičan pregled, kroz nekoliko primjera, postoja-nja feudā iza ponovnog zavladvanja Mletačke Republike Zadrom i zadarskom okolicom. Već time se dovoljno osvjetljuje kako se je ovdje feudalizam i dalje razvijao, podržavan i primjenjivan od ta-mošnje uprave tokom sljedećih stoljeća. Feudi ili feudalni posjedi u zadarskoj regiji nisu bili veliki i pripadali su ili mletačkoj državi ili pak ustanovama i pojedincima koji su bili prema njoj ovisni ili ne-ovisni u raznim nijansama.

Poznato je da se je po feudalnom uređenju svaki feud sastojao od dva glavna faktora: feudalca, glavnog vlasnika proizvodnih sredstava na feudu, i njegove radne snage na tom feudu, kmetova,³⁸ a takvih je posjeda upravo u zadarskoj bližoj ili daljoj okolici bilo čitav niz. Čak npr. vidimo da su već 1428. postojale očite razlike između patrona feudā (»in consilio deinde occasione differentiarum que oribantur inter patronos feudorum.«) i feudatarā.³⁹ Stoga je o tome stanju

³⁵ O tome gl. F. Šišić, *Priručnik...* I/1, 494—496; M. Barada, o. c., 36, 37, 41; L. Margetić, »Neki pravni problemi u vezi s dopisom podbana Mihajla Zivkovića od 5. XI 1459«, *HZ*, XXIII—XXIV, 265—286.

³⁶ S. Antoljak, o. c., 108.

³⁷ S. Antoljak, »Zadarski katastik.«, 383, 384, 389, 390, 394—399.

³⁸ M. Barada, o. c., 46.

³⁹ »... et feudatorum« (S. Ljubić, o. c., IX, 31—24. IV. 1428) dolazi od »feudator«, što Du Cange izjednačuje sa: Vassallus, Feudatarius (gl. C. du Fresne dom̄no Du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, III, Niort, 1884, 479).

obavijestio zadarski knez Aleksandar Georgio dužda Franju Foscarija, koji mu je naredio da te ispita kao i seljake (rusticis) da li su voljni plaćati »pheuda«, a ako nisu, da mu javi i on će onda odrediti daljnje mjere.⁴⁰ Iz dukale od 20. III 1438. opet saznajemo kako je dužd Franjo Foscari darovao zadarskom plemiću Kresolu, sinu Marina Krnarutića i Marinovu zetu Lancilagu pok. Vukašina, stanovniku Zadra, ona feudalna dobra pok. Ivana Ozila, nekadašnjeg stanovnika Vrane i feudatarija mletačkog dužda, koja je Ozil u vranskom distriktu posjedovao.⁴¹

God. 1446. dužd Foscari izdaje privilegij o davanju posjeda u feud već navedenom zadarskom plemiću Marinu Krnarutiću, njegovim sinovima i nasljednicima. Ta feudalna dobra su se nalazila u mjestima vranskog distrikta, a svojevremeno su ih posjedovali Ivan »Ozile« i Rada, njegova žena, dok su živjeli. Poslije pak njihove smrti pripali su fiskalnoj komori u Zadru, a onda ih je isti dužd svojom odredbom od 20. III 1438. izručio onom Kresulu »filio naturali« ovoga Marina i »Ladislavu« pok. Vukašina »de Bossina«, zetu Marinovu. No kako se ova dvojica, a naročito »Ladislav«, nisu držali svojih obaveza, mletačka vlada ih je lišila tih imanja i odlučila, na molbu samoga Marina, da ih izruči izravno njemu. Dobivši, dakle, ta dobra, sada se je Marin »de Cenaruto« obavezao duždu na vjernost i vazalstvo.⁴²

U jednom notarskom spisu od 14. V 1451. piše čak o »*possessii feudalis*« (S. A.) *siti in dicta uilla Priticeuichi*,⁴³ a u dukali od 4. X 1452. se navodi kako je već toliko puta spomenuti dužd Foscari dao na molbu i za zasluge zadarskom građaninu Ciprianu pok. Vilima de Parisio »*due sortes terre pheudales*«, koje su u selu Zablauu u »predjelu« Poškaljine, a bile su vlasništvo pok. Filipa de Spingarolis »*de Poschaina*«. ⁴⁴ Sljedeće pak godine (28. III 1453.) isti dužd daruje Ciprijanu za zasluge, a na molbu zadarskog rektora, u Vrani »*feudum*«, koji je posjedovao Bassano de Laudo,⁴⁵ tamošnji stanovnik i dužddev feudatarij.⁴⁶ Kada je pak umro onaj Marin Krnarutić, a i njegova

⁴⁰ HAZ — Ducali e terminazioni I, 103; S. Ljubić, o. c., IX, 31 — 24. IV. 1428 (kao regist; Tabularium III/2, Zadar 1903, 103 (cijeli tekst).

⁴¹ HAZ — Ducali e terminazioni I, 73, 73a — 20. III. 1438.

⁴² »... Prilegium de quibusdam possessionibus in *pheudum* (S. A.) concessis... egregio Marino de Canaruto nobili Jadrensi et filiis et successoribus...« dužd »... dederimus et concessimus quoddam *pheudum* et bona *pheudalia* (S. A.) posita in terra sive burgis et districtu Aurane... *tute pheudi* (S. A.)... eiusdem feudo et bonis *feudalibus* (S. A.) in vera fidelitate et debito *vassallgio* (S. A.) domini nostrl.« (S. Ljubić, o. c., IX, 254, 255 — 18. IX. 1446.).

⁴³ HAZ — SZN Simon Damiani (1440—1476) b. II, f. III/13 — 14. V. 1451.

⁴⁴ HAZ — Ducali e terminazioni I, 123 — Venecija, 4. X. 1452.

⁴⁵ Ovaj »Bassanus de Laudo« se pod pluralnim oblikom »Feudatarij castri Aurane« javlja na anonimnom posjedu u okolici toga burga (S. Antoljak, »Zadarski kastik.«, 391).

⁴⁶ HAZ — Ducali e terminazioni I, 123, 123a — 28. III. 1453.

žena, koja je baštinila njegov posjed u Vrani, onda je »jure unius pheudi«, koji je u tom mjestu imao navedeni Marin, mletačka vlada donijela odluku što da se učini sa time.⁴⁷

God. 1461. u notarskom spisu govori se o »pheudi« u selima Perljane i Zablaće.⁴⁸ Ovaj feud u navedenim selima još 1494. spominje se kao vlasništvo tada već umrloga ser Ciprijana »de Francia«, od koga je prešao u ruke Tomasa Berčića. Onaj isti feud u Poškaljini i Zablaću sa svima dohocima citira se i 1505. kao nekadašnje vlasništvo pok. ser Ciprijana »de Francia«.⁴⁹

Prema ovome izvornom materijalu, koji time svakako nije u dovoljnoj mjeri iskorišten, jasno je da su u zadarskoj okolici tokom 15. st. postojali feudi (feudum, pheudum), feudalna dobra (bona pheudalia) i posjedi (possessio feudalis),⁵⁰ te »terre pheudales«, a na svima se je upravljalo po »iure pheudi«,⁵¹ kako to stoji u savremenim izvorima. Takva vrst davanja feuda sa strane mletačke vlade zvala se je infeudacija,⁵² kojom se je obilno služila mletačka uprava u zadarskom predjelu.

4.

Svakako su u većem dijelu zadarske regije bili i ostali feudalni posjedi većeg ili manjeg obujma. U takve posjede se uvodilo feudalce prema određenim pravno-feudalnim normama, o kojima također

⁴⁷ HAZ — Ducali e terminazioni II, 18 — 29. IV. 1458.

⁴⁸ HAZ — SZN Antonius de Zandonatis (1491—1535) b. V, f. V.

⁴⁹ HAZ — Datla et inactus IV (1492—1510) — IV/L, 9' — 26. I. 1494.; IV/4, 38' — 13. IV. 1505.

⁵⁰ *Possessio, Praedium* (S. A.) quod quis possidet (C. du Fresne domino Du Cange, o. c., VI, Niort, 1886, 429). *Alodium* (S. A.), idem esse dicitur quod *Praedium* id est *Possessio* (S. A.), Haereditas... Gullelmus Brito in *Vocabular. MS: Praedium* dicitur *possessio*, villa, ager, seu perpetuum *alodium*: et dicitur: *Allodium haereditas*. quam vendere et donare possum, ita est mea propria (C. du Fresne domino Du Cange, o. c., I, Niort 1883, 194).

⁵¹ Poznato je da je i Dubrovnik stanovnicima Primorja nametnuo 1399. svoje zakone, koji su bili u skladu sa feudalnim shvaćanjem posjeda »con certe leggi feudali«, kako je to uvidilo i Rastić (J. Lučić, »Stjecanje, dioba i borba za očuvanje dubrovačkog Primorja 1399—1405«, *Arhivski vjesnik*, Zagreb XI—XII/1968—1969, 131).

⁵² Infeudatio = Collatio in feudum. Infeudare = feudum conferre, in feudi possessionem mittere (C. du Fresne domino Du Cange, o. c., IV, Niort 1885, 354). Slično značenje — po Du Cangeu — ima i: Investitura = Traditio, missio in possessionem, ex verbo Vestire, Mittere in possessionem, de quo loco (C. du Fresne domino Du Cange, o. c., IV, 410). Ardello Della Bella pak izjednačuje izraz: investitura sa: Possessionis traditio i prevodi na hrvatski sa: Posadjegne u imagnu (Ardello Della Bella *Dizionario italiano-latino-illirico*, II, Ragusa, 1785, 50). Du Cangeu je: investire = In possessionem mittere (C. du Fresne domino Du Cange, o. c., IV, 410), a Della Belli: Praedii possessionem dare illi u prevodu na talijanskom: porlo in possesso, a na hrvatskom: possaditi ikogagod... u imagne (Ardello Della Bella, o. c., II, 49). I konačno za izraz »Investitus« piše Du Cange da je: Qui de aliquo beneficio Investitus est (o. c., IV, 418), a A. Della Belli (o. c., II, 50) je: Investitio, posto in dominio, Possessione donatus. Posadjen... u basctinu.

imamo prilično izvorne građe u HAZ-u. Jedan očiti primjer takve investiture u zadarskom okolnom području postoji u dukali dužda Franje Foscarija od 20. III 1438. godine. U njoj se opširno iznosi kako su poslije smrti Ivana Ozila, stanovnika Vrane i feudatarija dužda, njegov feud i feudalni posjedi, koji su u zasecima Vrane i njezina distrikta, pripali zadarskoj komori. Zatim je dužd odredio, na molbu Kresula, sina Marina Krnarutića, zadarskog plemića i građanina, i Lancilaga pok. Vukašina,⁵³ stanovnika Zadra i zeta Marina Krnarutića, svojom dukalom da se u ovaj feud i u ta feudalna dobra uz iste obaveze oni investiraju, tj. uvedu u te posjede. Kresul i Lancilago se pak imaju obavezati da će biti vjerni vazali i feudatariji. Ujedno je dužd naredio zadarskom knezu i kapetanu da onu dvojicu uvedu u posjed navedenoga feuda uz izvjesne njihove obaveze.⁵⁴

⁵³ „... Quoddam feudum nostri comunis, quod tenebat in Laurana olim Johannes Ocell detur Cresulo de Canaruto et Lancilago de Vocassin ut ibi c. 70.“ (S. Ljubčić, o. c., VIII, MSHSM XVII, Zagreb, 1886, 130 — regist-vol. 60/1437-40).

⁵⁴ In Christi Nomine Amen. Anno a Nativitate eiusdem 1438 Indictione I die XX mensis marcii cum post mortem condam egregij viri Johannis Ocell habitatoris condam terre Aurane olim Feudatarij (S. A.) Illustrissimi et Excellentissimi ducalis domini Venetiarum de certo feudo, et feudo et feudallibus bonis (S. A.) positis in burgis Terre Aurane comitatus Jadrensis (S. A.) et in districtu eiusdem terre Aurane (S. A.), tam in dominibus quod in predijs (S. A.) seu sortibus terre (S. A.) et eius recognitione ac prestatione servitij feudalis (S. A.) duorum equorum et alijs conditionibus seu specificationibus dicti pheudi distincte et particulariter notatis in camera Jadre (S. A.), et seu Laurane dictum pheudum et pheudalia bona (S. A.), pleno jure redierint. In primum Illustrissimum ducale dominium et suam cameram predictam. Et egregijs viris Cresole de Canaruto filio marini de Canaruto nobilis ciuis Jadrensis et Lancilago condam volcassinij habitatorij Jadre genero dicti Marini de Canaruto supplicantibus humiliter ipsi Excellentissimi ducali domino Inuestiri (S. A.) de dicto pheudo, cum recognitione et omagio servitij (S. A.) in Aurana cum tribus equis, vbi dictus condam Johannes Ocell serviebat cum duobus. ., sicut in Eorum supplicatione Et recensione supra ea dominorum Moisi Grimani honorabilis comitis et Antonij de cadapesaro honorabilis Capitanei Jadre tangitur, et continetur et continet dictum Illustrissimum ducale dominium considerata Integerima fide, et devotione tan dicti Marini de Canaruto et Cresoli eius filij, ac laudabilibus eorum operibus, terra marique omni tempore, et tamen, aptissime pro statu eiusdem domini demonstratur, quod et aptitudine fide et devotione dicti Lancilagi affectantis in omnibus servire ipsi domino, et suam devotionem et fidem operibus demonstrare, die XVIII° presentis mensis marcii, cum auctoritate suorum consiliorum Rogatorum et additionis deliberaverint quam Attenta maxima fidelitate domus de Canaruto (S. A.), et bonis operibus dicti Marini dictum pheudum detur, et concedatur dictis Cresolo filio dicti Marini, et dicto eius genero lancilago, et suis heredibus legitimis serviendo cum tertibus equis pro dicto pheudo, et pheudalibus bonis. Ideo nunc Illustrissimus et Excellentissimus dominus dominus Franciscus Foscari del gratia inclitus dux venetiarum etc. In executione, deliberationis et partis predictae in dictis consilijs ut sunt capte. Agens pro se et successoribus suis ac nomine et vice predicti excellentissimij ducalis domini Venetiarum premissis omnibus et singulis solemnitatibus que tam de Jure quam de consuetudine ciuitatis Venetiarum (S. A.) quomodo requiruntur Et certa scientia animoque deliberato ac omni modo via jure et forma quibus melius fieri potuit atque potest, dedit, tradidit et concessit predicto Marino, ut et tamquam patri et legitimo Administratori dicti Cresoli de canaruto filij sui, et pro ipso Cresolo et eius heredibus legitimis de Rato et Rati abitione solemniter promittendi ac se et sua bona obliganti, quod Idem Cresolus Rata, forma et grata habebit et tenebit et Ratificabit ac faciet et servabit

U drugom spisu, od 1. V 1438, isti dužd obavještuje zadarskog kneza Moise Grimanija i kapetana Antonija de Cadapesaro o svojoj odluci od 20. III, te im ponovno nalaže da uvedu u te feudalne posjede onu dvojicu. U pismu od 24. V 1438. obavještava istoga kneza i kapetana da je dobio od njih listove, u kojima mu javljaju da su primili njegov nalog o infeudaciji one dvojice te traži daljnje upute,

omnia et singula infrascripta dictoque Lancilago presenti et ambobus genuflexis (S. A. coram ipso domino domino duce humiliter deposcentibus stipulantibus et recipientibus pro dicto cresulo et pro se ipso lancilago et eorum heredibus legiptimis, Omnia et Singula bona pheudalia et eorum Jura et actiones uel qui, que cum *jure pheudi* (S. A.) habuit, tenuit et Recognouit atque possedit. Idem condam Johannes Oçil posita tan (sic! S. A.) in burgis terre aurane quam In eius comitatu siue districtu (S. A.), et de quibus apparet descriptio et distincta nota in libro camere Jadre (S. A.) et seu In dicte terre Aurane cum omnibus et singulis Juribus, actionibus, Introitibus, et Exitibus, Redditibus, prouentibus e molumentis vsibus, commodatibus vilitatibus et alijs quibuscunque contentur infra suos confines aut que dicta pheudalia bona habuit Inse supra se intra infra uel extra se suisque adiacentijs. . . et pertinentijs omnique Jure et actione usu seu Requisitione, eisdem bonis et pheudo predicto seu pro eis ipsi ducali domino et sue predictae camere Spectantibus et pertinentibus quoquomodo. De quibus omnibus et Singulis Idem illustrissimus dominus dominus dux antedicto nomine Primum marinum nomine dicti Cresoli filij sui et suorum filiorum et heredum legiptimorum et dictum Ladislaum (S. A.) suo nomine proprio et suorum filiorum et heredum legiptimorum ab eis legiptime de sensorum genusflexis, et ut predictur reuocutor (S. A.) poscentibus cum anulo dirceo suo eis et vtriusque eorum, Indigito seu circa digitum posito solemniter Inuestunt. Dans et concedens eisdem Cresulo et lancilago ac cuiusque eorum et utriusque eorum legiptimo procuratori omnimodam ducto citatem licentiam et potestatem adipiscendi et recipiendi auctoritate propria ac de cetero Retinendi possessionem liberam et expeditam omnium et singulorum honorum predictorum in pheudum ut predictur concessorum. Promittensque Idem Illustrissimus dominus dominus dux dicto nomine Ipsa pheudalia bona Eiusdem Cresulo et lancilago, et dictis eorum filijs et heredibus legiptimis In vera fidelitate et debito uasalagio (S. A.) persistentibus et perseverantibus, ac serulentibus ut In . . . dimittere et perpetuo Relaxare, defendere, auctoricare et distrigare ab omni homine persona et personis comuni collegio et vniuersitate, dicti secundo Marinus nomine dicti Cresoli filij sui, et filiorum legiptimorum eiusdem cresuli ac dictus Ladislaus suo et dictorum filiorum suorum legiptimorum nomine promisit et sollemniter conuenitur atque ad sancta dei euangelia (S. A.) tactis corporaliter scripturis in manibus dicti Illustrissimi domini domini ducis Recipient in Supra Jurauerunt seruire (S. A.) In loco Aurane cum tribus equis Intra ipsos Inuestitos (S. A.) et suos heredes predictos tenere ad mandatum et continuam Obedientiam (S. A.) Ipsius Illustrissimi ducalis dominij et suorum Rectorum Jadre (S. A.), ac ipsos Inuestitos et dictos eorum filios bona fide et Recta Intentione attendere facere et iuraolabiliter obseruare et omnia que vigore presentis pheudalis concessionis et Inuestiture bonorum (S. A.) predictorum prefacto Illustrissimo ducali domino ac sue predictae camere facere tenentur ipsi Inuestiti (S. A.) et eorum filij ut sunt, Et adque cum seruitio (S. A.), duorum equorum tam condam tenebatur Idem Johannes Oçil dum ulueret et generaliter omnia et Singula alia dictos Inuestitos et suos heredes facere attendere et inmolabiliter obseruare atque ueri legales et boni uassali fideles, et pheudatarij (S. A.) tam de jure et constitutionibus dicte Jadertine camere (S. A.) quam de consuetudine quoddam obligantur de qua concessione et inuestitione (S. A.) Idem Illustrissimus dominus dominus dux, et ducale dominium voluerunt et Mandauerunt fieni pactum et autenticum Instrumentum (S. A.) Illudque ad manū Robur bulla argentea (S. A.) ipsius Illustrissimi domini domini ducis pendente muniri. Actum Venetijs In ducali palatio In camera Inferiori ipsius palatij ubi nunc datur audientia presentibus Sapientibus et circumspectis uiris domino Francisco beuaçano honorabili cancellario venetiarum, ser Francisco

koje im Foscari najpripravnije i daje.⁵⁵ God. 1445. ponovno se pojavljuje u spisima taj nekadašnji »feudum« pok. Ivana Ozila, koji se je nalazio u tvrđavi i u okolici Vrane. On je izručen Marinu »de Canaruto«, koji ga je opet sa svoje strane primio u ime Kresola i zeta Lancilaga pok. Vukašina na osnovi duždeva naređenja.⁵⁶ No ova su dvojica uskoro na lakomislen način izgubili navedeni feud i već 1446, kako smo već prije naveli, dužd taj posjed uručuje Marinu Krnarutiću, na njegovu molbu.

Iz one dukale od 1438. godine, koja popunjuje onu odredbu o davanju feuda, navedenu u Zadarskom statutu, može se stvoriti još zornija slika kako se je provodila i vršila investitura u zadarskoj okolici ili distriktu i kako se je budno pazilo sa strane mletačke vlade da se ona u detalje provede uz izvjesni ceremonijal na njenim državnim posjedima, koja su se predavala u ruke njenih vazala i feudatarija.

delaslega, ser Jeronimo de Nicola, serenissimi ducalis domini venetiarum secretarijs, ac ser Petro Crutio, et ser Johanne de Imperijs ac ser Bartolomeo aspata ducis Venet. notarijs, testibus ad predicta omnia conuocatis habitis specialiter et Rogatis et alijs.

Ego Bernardus betuagano domini francisci publicus Imperiali auctoritate *Notarius et Juder* (S. A.) ordinatus predictis omnibus et singulis affui, et ea de mandato predicti serenissimi domini domini ducis in hanc publicam formam reddegi Rogatusque meum signum apposui In testimonium . . .« (HAZ — Ducali e terminazioni I, 73, 73a).

⁵⁵ Franciscus Foscari del gratia dux etc. Nobilibus et Sapientibus viris Moisi grimanijs de suo mandato Comiti et Antonio de cadapesaro Capitaneo Jadre et successoribus suis fidelibus dilectum salutem et dilectionis affectum. Concessimus cum nostro consilio Rogatorum, et additionis de mense marcij, prope preteriti sit, patet per quoddam privilegium siue Instrumentum scriptum sub die XX mensis marcij bulla nostra argentea bullatum fidelibus nostris, Cresulo filio marini de canaruto et lancilago eius genero et suis heredibus legitimis, *quoddam pheidum et bona pheidalla posita in burgo terre Aurane comitatus nostri Jadre* (S. A.) que teneri solebant per condam Johannem Oçil olim habitatorem Aurane, *serulentibus ipsis Cresulo et Lancilago cum tribus equis pro ipsis pheidu et bonis pheidalibus* (S. A.), pro ut In eo Instrumento latus continetur, quare volumus et vobis mandamus cum nostro consilio antedicto quatenum ipsos Cresolum et lancilagam ad possessiones et corporaliter tenutam pheidu, et pheidallum bonorum suprascriptorum ponere et manutenere debeatis, faciendo eis Integraliter Respondere de Redditibus et proventibus ipsius pheidu et bonorum pheidallum. Datum In Nostro ducali palatio die primo maij Indictione prima MCCCCXXXVIII.

Franciscus Foscari del gratia dux Venetiarum etc. Nobilibus et Sapientibus viris Moisi grimani de suo mandato comiti, et Antonio de cadapesaro capitaneo Jadre. Intellectis litteris vestris quibus dictis nostrum Recepisse mandatum pohendi In possessionem cuiusdam pheidu postu in burgo terre Aurane Cresolum filium Marini de canaruto et lancilagam ipsius Marini generem et subiungitis dictum pheidum, Jam cum alijs fuisset afflictatum pro annis quattuor nondum . . . , et petitis declarare quod sit Intentionis nostre, et quid debetis pro datarijs eiusdem facere Responderi, Vobis Respondemus et volumus et intendimus ut habentium dictum pheidum . . . nulla fiat novitas omni anno faciatis tantum quantum In responsione quam nobis fecistis cum supplicationem eorum dixistis dictum pheidum Annuatim heddere uel minus si minus Redderat, Complecto autem termino temporis predicti afflictus Ipsum pheidum afflictare amplius non debeatis. Sed cum predicto Cresulo et lancilago sine eorum procuratore facere assignari. Datum in Nostro ducali palatio die XXIII Maij Indictione prima MCCCCXXXVIII.º« (Ducali e terminazioni I, 73 a).

⁵⁶ HAZ — Data et incantus I/7, 66-1445.

5.

Ovih nekoliko izvora koji se čuvaju u HAZ-u, ukazuju sami od sebe kako se je u zadarskoj regiji u doba procvata feudalizma primjenjivala konfiskacija, inkanat (ili prodaja),⁵⁷ infeudacija, investitura i restitucija feudalnih posjeda. Među njima su u 15. st., prema Du Cangeu, postojali i tzv. »Feudum seu Beneficium«, »Feudum communale«,⁵⁸ »Feudum ecclesiasticum«,⁵⁹ te »Feudum Patrimoniale«.⁶⁰ Ali, ipak je među svima njima dominirao tzv. »Feudum Militare« ili »Feudum Militiae alias Feudum Militis« sa feudatarijima, kako to piše C. du Fresne domino Du Cange.⁶¹ Takva je vrst feuda bila rasprostranjena zbog državno-sigurnosno-vojničkih interesa Mletačke Republike u predjelu tvrđava Vrane i Novigrada. Na takvim posjedima su feudatori ili feudatariji ili vazali.⁶²

U jednoj dukali od 29. IV 1458. piše čak kako »comes Jadre solus sit *judex feudatariorum Jadre*«⁶³ (S. A.). . . Drugim riječima i zadarska komuna je imala svoje feudatarije i njima je sudio u sporovima sam zadarski knez, koji je, prema statutu, a i onoj dukali od 20. III 1438. vršio i investituru feudatarija i feudalni posjed.

Kako naši naučni radnici nazivaju feudatarije i što su zapravo oni?

Još 1785. Ardelio della Bella izraz: »feudatario, feudatarius, ii« izjednačuje sa: »uvjetovanik«,⁶⁴ a S. Ljubić feudatarije prevodi na hrvatski sa »lenari«. ⁶⁵ S. Antoljak⁶⁶ feudatarije vranske tvrđave stavlja da su isto što i »jobagiones«, što nije točno.⁶⁷ M. Barada ih pak izjednačuje sa »jobagiones castris« tj. »gradokmeti«, ⁶⁸ kako ih je svojevremeno prozvao Vl. Mažuranić.⁶⁹

⁵⁷ Tj. »incantus, unius pheudi existenti in villis Poschagine et Xablatie« (HAZ — SZN Antonius de Zandonatis b. V, f. V—1461.).

⁵⁸ »Praedium quod ad Comuniam seu universitatem urbis vel oppidi pertinet« (C. du Fresne domino Du Cange, o. c., III, 468).

⁵⁹ »... quod ab Ecclesia datur...« (C. du Fresne domino Du Cange, o. c., III, 469).

⁶⁰ »... idem atque Paternum, quod a patre, vel ab aliquo ascedentium obtentum est...« (C. du Fresne domino Du Cange, o. c., III, 473).

⁶¹ o. c. III, 472.

⁶² Gl. C. du Fresne domino Du Cange (o. c., III, 478, 479), koji izjednačuje naziv: Feudatarius = Feudarius, Feodatarius, Feodator = Vassallus.

⁶³ HAZ — Ducali e terminazioni II, 18—29. IV. 1458.

⁶⁴ Ardelio Della Bella, *Dizionario italiano-latino-illirico*, I, 338.

⁶⁵ Š. Ljubić, o. c., IX, 31.

⁶⁶ Zadarski katastik...«, 394, 415, bilj. 242.

⁶⁷ Naime, u »Zadarskom katastiku« piše: »... laboratores sunt feudatarj...« (str. 394), a to znači: radnici su feudatara (genitiv singulara). Dakle, ne da su radnici: feudatari, i prema tome ne može značiti da je ovdje: feudatarius = jobagio, kako to S. Antoljak 1949. tumači u »Zadarskom katastiku« (415, bilj. 242).

⁶⁸ M. Barada, *Hrvatski vlasteoski feudalizam...*, 56, 55.

⁶⁹ *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik*, II, Zagreb, 1909, 198.

I. Grgić također izjednačuje feudatarije sa »jobagiones castri« i oni su mu kao i Ljubiću: lenari,⁷⁰ koji su bili obavezni »na razne vojne i administrativne službe i činidbe«.⁷¹

I dok Beuc feudatarima (i zadarskim i vranskim) ne daje uz ovaj nikakav drugi naziv već ih samo smatra kategorijom »osoba čija je pravna sposobnost obzirom na feudalno dobro u izvjesnoj mjeri ograničena feudalnim pravom«, te za zadarske feudatare kaže da je »teško« ustanoviti da li su »bili većinom pučani ili plemići«,⁷² M. Freidenberg, donoseći tzv. »Vranski zakonik«, u kome se općenito navode i »feudatarij«, kaže da su oni opisani i u *Zadarskom statutu* i katastiku 15. st. Feudatariji su mu dakle privatni vlasnici i »vitezovi na službi u komuni ili republici«, te »posjednici 3—7 ždrijebova, korisnici seljačkih renti«. U »Vranskom zakoniku« pak oni, po Freidenbergu, imaju »podudarne karakteristike« i »Feudatarij je zemljovlasnik na čijim zemljama rade vilani«. Ujedno mu je »u to vrijeme« feudatarij »feudalac drugoga reda, koji zajedno sa seljacima« ima »dužnost raditi na navodnjavanju«. Malo zatim dodaje da su vranski feudatariji »stari, od zadarske komune preostali sloj vojnog staleža«.⁷³

Nadi Klaić su pak feudatariji: vojnici, a onda »kmetovi« koji su za dobivenu zemlju morali služiti »sa dva konja«,⁷⁴ dok ih T. Raukar, poput Beuca, također zove: feudatari.⁷⁵

Mi bismo uz izraz »feudatari« dali naziv, držeći se savremenih izvora, i: possessores (prema *Zadarskom statutu*), te »Inuestiti« ili »vassali fideles«, koji su čak morali davati i vazalsko obećanje da će služiti (omagio seruiendi, seruientes) uz izvjesne uslove (prema dukali od 20. III 1438). Prema tome je očito da ovakvi feudatariji nisu mogli biti kmetovi! To jasno potvrđuje još jedan izvorni podatak, gdje se imenuje »Pheudatarius (S. A.) ser Bernardinus de Carnaruto« uživalac zemlje »villarum Magline et Mundichi *agri Jadrensis*« (S. A.). . .«⁷⁶ Tokom toga istog stoljeća, još 1438, kao »boni vassali fideles et pheudatarij« citiraju se u izvorima već navedeni Kresulo Krnarutić i Lancilago pok. Vukašina, koji su na kratko vrijeme dobili feudalna imanja pok. Ivana Ozila.⁷⁷

⁷⁰ U svojoj ostavštini I. Grgić olovkom je zabilježio da je: feudatario = lenar, feudnik, vazal; feudale = feudni, feudalni, lenski; leno = feudalno dobro (HAZ — Ostavština I. Grgića — VI/7).

⁷¹ Ig. »Stjepan Antoljak«, o. c., 221.

⁷² I. Beuc, o. c., 572, 573.

⁷³ M. Freidenberg, »Vranski zakonik«, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 18/1971, 331, 332.

⁷⁴ N. Klaić, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*, Zagreb, 1972, 264, 266, bilj. 18.

⁷⁵ T. Raukar, »Marginalia uz novootkriveni Vranski zakonik iz godine 1454«, HZ, XXV—XXVI/1972-73, 373.

⁷⁶ HAZ — Arhiv nekadašnjeg samostana sv. Nikole II/74 — 11. I. 1494.

⁷⁷ HAZ — Ducali e terminazioni I, 73, 73 a — 20. III. 1438.

Kao »feudatarij castri Aurane« već 1445. se navode Pavao, nećak pok. »ser Fiorencii« i Vilim Bertonić sa svojim nećacima. Ovaj isti Pavao kao »feudatarius castri Aurane« i Vilim Bertonić sa svojim nećacima »etiam feudatarii« isposlovali su 1451. neke olakšice od mletačke uprave.⁷⁸ No već 1458. saznaje se da je ostala udovica »Elena relicta condam Pauli Ferencich feudatarii de Aurana«,⁷⁹ te da 1475. služi u Vrani Franjo »Firencich feudatario«. ⁸⁰ Te iste godine u Zadarskom se katastru imenuju Grgur i Ivan, sinovi pok. Jurja Magaša »feudatarij Aurane«, koji su naslijedili oca na njegovu posjedu uz iste obaveze.⁸¹ Dvije godine kasnije u notarskom spisu nailazimo na Cvitana Katića »de genere Stupich«, koji je bio također »feudatarius«, a poticao je iz Biljana »districtus Nouigradi«. ⁸² God. 1484. kao »feudatarius Aurane« imenuje se Ivan pok. Jurja Bertonića,⁸³ a 1488. ga se titulira čak sa »Joanni Magni Berthonich feudatario in Aurana«. ⁸⁴

Inače pod nazivom »Feudatarij castri Aurane«, kao posjednike zemljišnih čestica u tom predjelu, poimenično citira već spomenuti Zadarski katastik i to pod raznim hronološkim datumima 15. st. Među njima je naveden i pok. »ser Ocillus«. ⁸⁵ Međutim u tzv. Vranskom zakoniku od 1454. god. samo se općenito piše o feudatarijima i njihovim obavezama,⁸⁶ a tako isto i u onom dijelu Zadarskog katastika, gdje se govori također o feudatarijima koji su potpadali pod tvrđavu Novigrad. Ondje oni također nisu poimenično spomenuti već samo njihove »sortes terre« po okolnim selima, dok distrikt Ljube nema uopće naznačene feudatarije, već samo »laboratores«, »habitatores« i »dominus loci«. ⁸⁷

6.

Prije nego stvorimo bilo kakve zaključke, trebamo reći da su feudi s vilanima i vilicima u zadarskom kraju postojali ne samo u 15. nego i u 16, 17. i 18. st. Tako su zadarski plemići posjedovali brojne feude s preko 50 kastela u zadarskom distriktu tokom 16. st. i dalje. No bilo je i mletačkih plemića koji su također ondje zadobivali

⁷⁸ HAZ — Datla et incantus E/7, 66-1445.; I/9 — 1451.

⁷⁹ HAZ — SZN Johannes de Calcina (1439-1492) b. V, f. VIII/4, 10-16. I. 1458.

⁸⁰ HAZ — SZN Johannes de Salodio b. I (1455-1501), f. I/13 — 8. V. 1475.

⁸¹ S. Antoljak, »Zadarski katastik...«, 391, 392.

⁸² HAZ — SZN Johannes de Calcina b. VI, f. X/6, 197a — 25. VI 1477. Gl. i S. Antoljak, »Odumiranje...«, 89.

⁸³ HAZ — SZN Johannes de Calcina b. VII, f. XII/4, 20a — 21. III. 1484.

⁸⁴ HAZ — SZN Johannes de Salodio b. III, f. III/7 — 10. X. 1488.

⁸⁵ S. Antoljak, »Zadarski katastik...«, 390-392.

⁸⁶ M. Freidenberg, o. c., 336-338.

⁸⁷ S. Antoljak, o. c., 394-398.

feude.⁸⁸ Napose su interesantni feudi u okolici Zadra u 17. i 18. st. To je u prvom redu feud knezova Posedarskih. O njegovu karakteru je pisao jedan anonimni pravnik u 18. st., koji taj njihov feud naziva i »feud« i »Beni proprietarij della Famiglia« ili »Beni patrimoniali della Famiglia istessa«.⁸⁹ Čak imamo podatak od 18. X 1681, u kome se kaže da je otok Vergada dan u feud knezovima Klokoča. Pored toga u jednom su spisu opisani svi feudi 18. stoljeća u Dalmaciji. Među njima su naznačeni iz zadarskog predjela kao feudi: Vrana (Borelli),⁹⁰ Kruševo (braća Bortolaci), Visočane (Fanfogna), Rastević (Grimaldi) itd. Čak je u Zadru objelodanjen štampani proglas providura koji su nadzirali feude i imali svoj ured u Veneciji, gdje je i štampan 17. IX 1777.⁹¹ Ovi se providuri javljaju već 25. VIII 1642. godine.⁹² Povrh toga je 1729. izašla u Veneciji knjiga pod naslovom *Novissimum statutorum ac venetorum legum volumen, duobus partibus divisum, Aloysio Mocenigo Venetiarum principi ducatum*, gdje se čak navodi odredba od 29. X 1563. protiv onih koji prisvajaju državna feudalna dobra.⁹³ Dapače, u Zadru je 5. III 1790. objelodanjena od »Magistrato . . sopra Feudi« uputa (izdana 4. II 1790) u pogledu sačuvanja i obnavljanja feuda.⁹⁴ Ujedno imamo sačuvan i izvadak o feudatarijima u Zadru iz 18. st. Tu su nabrojani kao njihovi feudi: selo Poljana sa dobrima u zaseocima Vrane (1775), te Vrgada (1735, 1775), Škabrnja, Prkos i »Plauagnico« (1636) te selo »Postriane com beni nelli Borghi di Vrana« (1775). Nadalje, naznačeno je i kada su navedeni feudarci investirani u sve te posjede.⁹⁵

7.

Kako uočavamo iz ovoga kratkog pregleda, osnovanog pretežno na izvornoj arhivskoj građi, može se ipak stvoriti izvjesna slika o raznovrsnim i raznolikim feudima (privatnim, crkvenim, državnim) 15. st. u zadarskoj kopненоj regiji, o čemu dosada kod nas nije na ovaj način pisano. Među ovakvim feudalnim posjedima (zemljišta, sela) svakako dominiraju tzv. novoformirani vojni feudi, na kojima su feudatariji pretežno domaćeg a ima ih i stranog porijekla. Oni

⁸⁸ G. Sabalich, *Guida archeologica di Zara*, Zadar, 1897, 502; A. Benvenuti, *Storia di Zara del 1400 al 1797*, Milano, 1944, 204—206.

⁸⁹ HAZ — Ostavština I. Grgića — VI/7.

⁹⁰ U arhivu Borelli-Galbani čuvaju se brojni spisi koji se odnose na feud Borelli, a napose u 18. st. S time su u vezi uz brojne spise i razni proglesi (gl. HAZ — Arhiv Borelli-Galbani — Atti feudali).

⁹¹ Naučna biblioteka u Zadru — Ms 110 — Feudi di Dalmazia.

⁹² HAZ — Ostavština I. Grgića — VI/7.

⁹³ *Novissimum . . .*, 296. Inače za izučavanje mletačkog feudalnog prava gl. HAZ — Atti Consultor fiscale veneto sv. VII — Stampa.

⁹⁴ Naučna biblioteka u Zadru — Ms 441 — Zara, 5. III. 1790.

⁹⁵ Naučna biblioteka u Zadru — Ms 441 — Estratto de Feudarij in Zara.

imaju točno određene vazalske dužnosti i prava. Ujedno su gospodari podarenog im feudalnog dobra, na kome su vilici ili vilani⁹⁶ s različitim obavezama prema ovim feudalcima kao i državnoj vlasti.

Interesantna je glede ovakve vrsti feuda i njihovih vlasnika — feudatarija precizno prema Zadarskom statutu određena uloga zadarskog kneza, koji je u ime mletačke vrhovne vlasti vršio infeudaciju i investituru u feudalne posjede ne samo u zadarskom nego i u vranskom i novigradskom distriktu ili kastelanatu.⁹⁷ Knez je čak bio i jedini sudac feudatarijima u nastalim sporovima.

Inače su ovi feudatariji tokom 15. stoljeća bili stup mletačke vojne sile i snage u zadarskoj regiji, gdje su se prilike usljed učestalih turskih navala sve više komplicirale. Zato ih je Venecija, da ih održi u vjernosti, obilno nagrađivala. Sami pak feudi u svome raznolikom obliku razvijali su se u ovom predjelu i tokom 16, 17. i 18. st. i upravo radi toga je potrebno da se s ovakvim fenomenom zadarske regije napose pozabavi naša povijesna nauka. Tek takvim zahvatom, koji će poslužiti kao obrazac, moći će se preći na dublje proučavanje razvoja feudalizma u Dalmaciji tokom 15. i sljedećih stoljeća.

⁹⁶ O ovoj vrsti seljaštva u zadarskoj regiji kao i ostalima stanovnicima te okolice napisat ću uskoro poseban rad, koji će se odnositi također na 15. stoljeće.

⁹⁷ Još 1490. naziva se u spisima zadarskih notara novigradski distrikt »castellanatus (S. A.) Nouigradi et districtus Jadre«, a 1507. »castellanatus Nouigradi districtus Jadre« (HAZ — SZN Johannes Philippus Raymondus (1487—1516) b. I, f. I/1 — 30. I. 1480. i 13. II. 1507), dok na naziv »Castellanatus Aurane« nailazimo u istim spisima tek 1513. (HAZ — SZN Johannes Philippus Raymondus b. I, f. I/2 — 22. III. 1513.).

S. ANTOLJAK

*Stjepan Antoljak: A FEW INSTANCES OF FEUDAL ESTATES IN THE
MAINLAND REGION OF ZADAR EVEN AFTER 1409*

*(Contribution to the studies of the feudal system in Dalmatia
in 15th century)*

S u m m a r y

Based mostly on original archive materials (in the Historical Archives and Science Library, both of Zadar) the author describes feudal estates (private, ecclesiastical, secular) which existed in the mainland region of Zadar during 15th century, but which have up to date received no attention by our scholars. Especial mention is made of the newly established military fees whose feudatories were mostly natives, but occasionally also foreigners. Their vassal duties and privileges were defined precisely, and they were lords of the fees granted to them.

Infeudation and investiture were performed — not only in the district of Zadar but also in the districts or castellancies of Vrana and Novigrad — by the prince of Zadar, on behalf of Venetian sovereign rule. He also acted as arbiter in disputes arising between feudatories.

The feudal estates in the region in their various forms further developed in 16th, 17th, and 18th centuries and, in the opinion of the author, our historical science should study this phenomenon of the Zadar region (both mainland and islands) in as great detail as possible.